

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІНОГРАДАРСТВА В УКРАЇНІ

У статті розглянуто юридичні дефекти правового регулювання виноградарства та їх вплив на сучасний стан ринку виноградної продукції в Україні. Обґрунтовано заходи з мінімізації вказаних юридичних дефектів із врахуванням необхідності дерегуляції господарської діяльності та адаптації національного аграрного законодавства до вимог ЄС.

Ключові слова: виноград, виноградарство, виноградна продукція, суб'єкт виноградарства, юридичні дефекти, мінімізація юридичних дефектів

**Коваленко Тетяна
Олександрівна,**

*доктор юридичних наук, професор
в. о. завідувача
кафедри земельного
та аграрного права
юридичного
факультету
Київського
національного
університету імені
Тараса Шевченка*

Постановка проблеми. Виноградарство — традиційна для України галузь сільського господарства, яка з давніх часів забезпечує населення цінними та незамінними продуктами харчування, переробну промисловість — сировиною та відіграє важливу роль у наповненні державного та місцевих бюджетів. Правове регулювання виноградарства в Україні забезпечується приписами Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р., Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 р., Законів України «Про виноград та виноградне вино» від 16 червня 2005 р., «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р., «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 9 лютого 2012 р., підзаконних нормативно-правових актів, виданих у розвиток та на виконання зазначених законів. Водночас, незважаючи на наявну законодавчу базу, в Україні постійно скорочуються площі виноградних насаджень (за останнє десятиріччя — на 46,3%), збільшується їх зрідженість, зменшується врожайність (майже у 2–3 рази нижча тієї, що можуть забезпечувати природна родючість ґрунту та потенційні можливості рослин). Скорочення вітчизняного виробництва винограду і вина призвело до того, що їхнє місце на ринку посіли іноземні товари [1, с. 6–7]. Така ситуація є свідченням низької ефективності законодавчих приписів, спрямованих на регулювання виноградарства, внаслідок істотних прогалин,

колізій та інших юридичних дефектів. Крім цього, перед Україною стоїть завдання адаптації національного аграрного законодавства до вимог ЄС у сфері виноградарства.

Стан наукового дослідження проблеми. В аграрно-правовій науці України правові проблеми виноградарства досліджувалися в роботах С. В. Дулова [2; 3], Я. О. Самсонової [4; 5; 6], А. М. Стагівки [7] та інших вчених. Правовим аспектам виробництва й реалізації виноградної продукції в Україні присвячена монографія Я. О. Самсонової, яка вийшла друком у 2012 р. [8]. Разом з тим, постійне оновлення аграрного законодавства та важливість зазначеної галузі агропромислового комплексу для економіки України зумовлюють актуальність проведення аналізу стану законодавчого забезпечення виноградарства.

Метою цієї статті є виявлення юридичних дефектів правового регулювання виноградарства та обґрунтування пропозицій щодо їх мінімізації з метою забезпечення ефективності виробництва виноградної продукції.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про виноград та виноградне вино» виноградарство — це сукупність організаційних і технологічних прийомів розмноження, культивування та збору винограду. На основі аналізу приписів цього Закону, а також інших нормативно-правових актів можна визначити ознаки виноградарства, які істотно впливають на специфіку правового регулювання вказаного виду діяльності. Насамперед, виноградарство є сільськогосподарським виробництвом та, відповідно, підпадає під

режим правового регулювання ведення виробництва сільськогосподарської продукції. Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» сільськогосподарська продукція (сільськогосподарські товари) — це товари, зазначені в групах 1-24 УКТ ЗЕД згідно із Законом України «Про Митний тариф України» від 19 вересня 2013 р., якщо при цьому такі товари (продукція) вирощуються, відгодовуються, виловлюються, збираються, виготовляються, виробляються, переробляються безпосередньо виробником цих товарів (продукції), а також продукти обробки та переробки цих товарів (продукції), якщо вони були придбані або вироблені на власних або орендованих потужностях (площах). Зокрема, до таких товарів належать живі дерева та інші рослини (група 06), а також їстівні плоди (група 08).

Зміст виноградарства становить діяльність з вирощування винограду певних виключно технічних сортів, визначених залежно від сорту виноробної продукції. Виноград та продукти його переробки мають цінні лікувальні, смакові та харчові якості. У виноградних ягодах міститься цукор в основному у вигляді глюкози. Крім того, в ягодах винограду також міститься від 0,5 до 1,4% винної, яблучної та інших органічних кислот, 0,3-0,5% мінеральних речовин, у тому числі фосфору, заліза, кальцію та ін., 0,15-0,9% білка, 0,3-1% пектинів, а також вітаміни А (каротин), В1 (тіамін, аневрін), В2 (рибофлавін), С (аскорбінова кислота), В6 (адермін), і Р (цитрин) [9].

Виноградарство як специфічний вид діяльності має здійснюватися виключно у виноробних місцевостях. Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про виноград та виноградне вино» садіння виноградників для виноробства дозволяється лише у виноробних місцевостях із застосуванням районованих або перспективних сортів винограду. Виноробна місцевість у чинному законодавстві визначається як територія, на якій технічні сорти винограду постійно досягають цукристості в суслі не менш як 150 г/куб. дм (на території АР Крим — 160 г/куб. дм). Основні виноградарські регіони України — АР Крим, Одеська, Херсонська, Миколаївська, Закарпатська й Запорізька області. Згідно з існуючим природним районуванням на території України виділено 15 виноградарських зон (макрозон), які є основою для сорторайонування, і 58 природно-винаградарських районів (мікрозони). У АР Крим нараховується 6 макрозон і 12 мікрозон, в Одеській області — 3 і 16, Херсонській — 2 і 10, Миколаївській — 2 і 7, Закарпатській — 1 і 12 та в Запорізькій — 1 і 6. В Україні найбільшу площу виноградних насаджень має Одеська область — 38,95 тис. га (46% від загальної по Україні). Виноградники АР Крим займають 31,0 тис. га (37%). Решта (17,4%) зосереджені в Миколаївській (7,1%), Закарпатській (2,7%) та Запорізькій (0,4%) областях [10].

Особливістю виноградарства як виду господарської діяльності в агропромисловому комплексі України також є наявність спеціальної правосуб'єктності суб'єктів вино-

градарства, яка полягає в покладенні на них визначених законодавством особливих обов'язків (реєстрація виноградних насаджень, здійснення виноградарства у виноробній місцевості тощо) та специфічної відповідальності за зрідженість виноградників. Згідно з приписами Закону України «Про виноград та виноградне вино» суб'єктами виноградарства можуть бути будь-які сільськогосподарські товаровиробники незалежно від форми власності та організаційно-правової форми господарювання. Умовою зайняття виноградарством є наявність у суб'єкта господарювання виноградника на праві власності чи оренди.

У ст. 1 зазначеного вище Закону виноградниками визнаються промислові насадження винограду для виноробства на площі понад 0,5 гектара. Чинне законодавство покладає низку обов'язків на суб'єктів виноградарства щодо опорядження виноградників. Так, виноградні насадження технічних та столових сортів у господарствах усіх форм власності підлягають реєстрації в Міністерстві аграрної політики та продовольства України. Порядок реєстрації виноградних насаджень та ведення державного реєстру виноградників затверджений наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про реєстрацію виноградних насаджень» від 12 серпня 2014 р. № 303. Господарства, які займаються вирощуванням винограду, у строк з 1 квітня по 30 червня зобов'язані подавати до структурних підрозділів агропромислового розвитку відповідних районних державних адміністрацій

та Севастопольської міської державної адміністрації на паперових й електронних носіях інформацію про виноградні насадження, які підлягають реєстрації, за розширеною та зведеною формами, наведеними в додатках 1 та 2 до зазначеного вище Порядку. Проте учені-виноградарі стверджують, що нині в Україні немає кадастру виноградників з ідентифікацією кожної земельної ділянки й визначенням її геодезичних координат. Розроблений у 2009 р. Державним технологічним центром охорони родючості ґрунтів та інститутом «Укрґіпросад» проект виноградного кадастру містить матеріали звичайного, не дуже ретельно виконаного перепису виноградників, без планово-картографічного матеріалу з ідентифікацією виноградників [11].

У Законі України «Про виноград та виноградне вино» закріплено обов'язок суб'єктів виноградарства здійснювати садіння виноградників для виноробства лише у виноробних місцевостях. В аграрному законодавстві передбачено, що мають бути визначені зони виноградарства та виноробні місцевості. Зона виноградарства — це географічна територія України з придатними агроекологічними умовами для розведення культури винограду. Цим же Законом покладено обов'язок на Міністерство аграрної політики та продовольства України визначити з виділенням у натурі зони виробництва винограду. У виділених зонах повинен регламентуватися сортовий склад вирощування винограду відповідно до спеціалізації району виноградарства та заявлених категорій вина. Винороб-

ною місцевістю є територія, на якій технічні сорти винограду постійно досягають цукристості в суслі не менш як 150 г/куб. дм (на території Автономної Республіки Крим — 160 г/куб. дм). Нині в законодавстві України не визначені ні зони виноградарства, ні виноробні місцевості, що ускладнює реалізацію вказаних вище обов'язків суб'єктів виноградарства.

Суб'єкти виноградарства зобов'язані здійснювати садіння виноградників із застосуванням районованих або перспективних сортів винограду відповідно до проекту, який повинен бути затверджений Міністерством аграрної політики та продовольства України. Районованими сортами винограду є визначені для певної зони виноградарства сорти винограду, що забезпечують найбільшу господарську ефективність виноградарства й виноробства в цій місцевості та включені до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні. Нерайоновані сорти винограду підлягають заміні або районуванню протягом 15 років. Сорти винограду, посаджені відповідно до проекту для випробування нових селекційних сортів винограду, за позитивних результатів сортовипробування районуються у встановленому порядку. Придбаний садивний матеріал вітчизняного або іноземного походження, призначений для садіння виноградників, проходить обов'язкову сертифікацію в установах, які мають на це повноваження та акредитацію. Ця норма не поширюється на садивний матеріал, отриманий у власних розсадниках, розміщених у зоні садіння виноградників.

Законодавство зобов'язує суб'єктів виноградарства замінити гібриди прями виробники, що є в насадженнях. Такими гібридами прямими виробниками є сорти винограду першого покоління від схрещування сортів виду *Vitis vinifera* з іншими видами винограду роду *Vitis*: Зейбель, Террас, Бако, Кастель, Кудерк, Отелло, Жакез, Клінтон, Ербемон.

У ст. 2 Закону України «Про виноград та виноградне вино» передбачається проведення державного перепису виноградників не менше одного разу на 10 років. Водночас процедура проведення такого перепису законодавчо не визначена. Сьогодні в Україні сучасна, повна і доступна інформація про ґрунти виноградників, сортовий склад, продуктивність насаджень, напрями використання врожаю відсутня. Останній перепис виноградників був проведений ще в 1998 р. [11].

Суб'єкти виноградарства зобов'язані забезпечувати виробництва якісною сировиною. Зокрема, для виробництва вин і коньяків України використовуються технічні сорти винограду, що відповідають вимогам державних стандартів. В Україні діють: ДСТУ 4806:2007 «Вина. Загальні технічні умови», ДСТУ 4800 «Шампанське України. Технічні умови», ДСТУ 4807:2007 «Вина ігристі. Технічні умови», затверджені Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики України від 5 липня 2007 р. № 144. Не допускається при переробці змішування європейських сортів винограду із сортами виду Лабруска та гібридами прямими виробника-

ми. Столові сорти винограду можуть використовуватися для виготовлення ординарних вин. Для виробництва ординарних вин, бренді та коньяків України допускається використання столових сортів винограду, якщо за вмістом цукрів та іншими показниками якості вони відповідають вимогам, що пред'являються до винограду технічних сортів. Для виробництва вин допускається переробка зав'язаного на кущах винограду до цукристості в суслі не більш як 40 г/100 куб. см. Використання сушеного винограду (ізіюму) для виготовлення вин забороняється. Випадки порушення цієї норми розглядаються як фальсифікація вина.

Списання виноградників усіх форм власності, які закладені за рахунок державних коштів, організовується і проводиться Міністерством аграрної політики та продовольства України з обов'язковим відновленням площ виноградних насаджень. Списання виноградників здійснюється Комісією з питань списання багаторічних насаджень, що діє призначеному Міністерству, положення про яку затверджено Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 2 листопада 2012 р. № 673. Її завданнями є розгляд документів, підготовка рішень Міністерства аграрної політики та продовольства України щодо списання багаторічних насаджень суб'єктам господарювання та здійснення контролю та проведення аналізу ефективності використання такого майна.

До особливостей виноградарства в юридичній літературі відносять також: а) трудомісткість — широке

застосування фізичної праці працюючих на виноградних підприємствах; б) сезонність виробничого процесу; в) багаторічне використання виноградних насаджень; г) залежність кількісних і якісних показників урожаю винограду не тільки від інтенсивності праці, а й від природно-кліматичних умов (якості ґрунту, кількості тепла та опадів, напрямку і сили вітрових потоків, розташування виноградників над рівнем моря тощо) [8, с. 43]. З урахуванням зазначеної специфіки виноградарству надається особлива державна підтримка. Зокрема, суб'єкти виноградарства звільнені від сплати земельного податку. Відповідно до п. 283.1.5 Податкового кодексу України земельні ділянки сільськогосподарських підприємств усіх форм власності та фермерських (селянських) господарств, зайняті молодими виноградниками до вступу їх у пору плодоношення, звільняються від сплати земельного податку. Суб'єкти виноградарства як виробники сільськогосподарської продукції мають право також на пільговий режим оподаткування шляхом сплати єдиного податку (до 1 січня 2015 р. — фіксованого сільськогосподарського податку). Згідно з приписами ст. 291 Податкового кодексу України такі суб'єкти відносяться до четвертої групи платників єдиного податку, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, за умови, що частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75%.

Особливістю правового регулювання виноградарства в Україні є спе-

цифічна юридична відповідальність, закріплена в ст. 15 Закону України «Про виноград та виноградне вино», яка полягає в можливості застосування до винних суб'єктів виноградарства — юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців до господарсько-правової відповідальності шляхом застосування адміністративно-господарських санкцій у разі: а) закладання нових чи ремонту промислових насаджень винограду нерайонованими сортами за рахунок державного фінансування; б) зрідженості виноградників, насаджених за рахунок державного фінансування. Державною службою України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів може бути порушено питання про повне оновлення насаджень за рахунок винної особи.

У ст. 2 Закону України «Про виноград та виноградне вино» передбачено можливість притягнення винних осіб також до адміністративної відповідальності за зрідженість виноградників — відсоткове відношення неіснуючих кущів до номінальної (розрахункової) їх кількості на цій площі. Зрідженість молодих (до 5 років) виноградників, на закладення яких та на догляд за якими використовувалися повністю державні кошти, що зумовлена недбалим доглядом за ними, розцінюється як безгосподарне використання земель, у зв'язку з чим винних осіб може бути притягнуто до адміністративної відповідальності. При зрідженості понад 60% виноградники виключаються з державного реєстру, паспорт на них анулюється і державне фінансування на садіння та догляд за виноградниками припиняється.

Підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС ставить на порядок денний питання адаптації національного аграрного законодавства у сфері виноробства до *acquis communautaire* Європейського Союзу. Відповідно до Плану імплементації Регламенту Ради (ЄС) № 479/2008 від 29 квітня 2008 р. щодо спільної організації ринку вина, та яким вносяться зміни до Регламентів (ЄС) № 1439/1999, (ЄС) № 1782/2003, (ЄС) № 1290/2005, (ЄС) № 3/2008 та відміняється Регламент (ЄС) № 2392/86 та (ЄС) № 1493/1999, одним із основних завдань імплементації є здійснення класифікації сортів винного винограду, зокрема створення класифікації сортів винного винограду (ч. 1 ст. 24 Регламенту № 479/2008), які можуть бути висаджені, пересаджені або щеплені для цілей виробництва вина.

Отже, на підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що в Україні діє значна кількість нормативно-правових актів у сфері виноградарства, проте їх ефективність є низькою, причинами чого є істотні юридичні дефекти, зокрема прогалини, зумовлені неприйняттям визначених законом підзаконних нормативно-правових актів, а також нестабільність законодавства у сфері інституційно-функціонального забезпечення виноградарства та його державної підтримки. Однією з умов підвищення ефективності правового регулювання виноградарства в Україні є мінімізація вказаних юридичних дефектів із урахуванням необхідності дерегуляції господарської діяльності та адаптації національного аграрного законодавства до вимог ЄС.

Список використаних джерел:

1. Белоус І. В. Стратегія розвитку виноградарства і виноробства України та передумови виходу їх продукції на світовий ринок / І. В. Белоус. — Одеса : ННЦ «Інститут виноградарства і виноробства ім. В. Є. Таїрова», 2014. — 23 с.
2. Дулов С. В. Недоліки державного управління земельними ресурсами та їхній вплив на розвиток виноградарства і виноробства в Україні / С. В. Дулов // Право і суспільство. — 2010. — № 6. — С. 108–113.
3. Дулов С. В. Правове забезпечення та організація державного контролю у виноробній галузі / С. В. Дулов // Південноукраїнський правничий часопис. — 2010. — Вип. 2. — С. 134–145.
4. Самсонова Я. Історичні та правові аспекти розвитку виноградарства і виноробства в Україні / Я. Самсонова // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 8. — С. 48–50.
5. Самсонова Я. О. Договір контрактизації винограду / Я. О. Самсонова // Проблеми законності. — 2009. — Вип. 103. — С. 132–139.
6. Самсонова Я. О. Правові питання договірних відносин виноградарських і виноробних підприємств : структура правовідносин / Я. О. Самсонова // Проблеми законності. — 2006. — Вип. 79. — С. 183–191.
7. Статівка А. М. Особливості правосуб'єктності товаровиробників винограду та його садивного матеріалу, як суб'єктів аграрних правовідносин / А. М. Статівка, Я. О. Самсонова // Науковий вісник НУБіП України. — 2010. — Вип. 156. — С. 59–68.
8. Самсонова Я. О. Правові засади виробництва й реалізації виноградної продукції в Україні : монографія / Я. О. Самсонова. — Харків : Видавництво «С.А.М.», 2012. — 176 с.
9. Виноградарство : підруч. для студ. вищ. аграр. закл. освіти III-IV рівнів

акредитації / М. О. Дудник, М. М. Коваль, І. М. Козар, О. Д. Лянный, Е. І. Хреновськов. — К. : Урожай, 1999. — 287 с.

10. Виноградарство в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://>

uk.wikipedia.org/wiki/Виноградарство_в_Україні

11. Власов В. Виноградарство ще можна відродити, якщо за справу візьметься і держава / В. Власов // Голос України. — 2013. — 12 червня.

Коваленко Т. А. Правовые аспекты виноградарства в Украине

В статье рассмотрены юридические дефекты правового регулирования виноградарства и их влияние на современное состояние рынка виноградной продукции в Украине. Обоснованы мероприятия по минимизации указанных юридических дефектов с учетом необходимости дерегуляции хозяйственной деятельности и адаптации национального аграрного законодательства к требованиям ЕС.

Ключевые слова: виноград, виноградарство, виноградная продукция, субъект виноградарства, юридические дефекты, минимизация юридических дефектов.

Kovalenko T. O. Legal issues of viticulture in Ukraine

In the article legal defects of viticulture legal regulation and their impact on current situation on grape production market in Ukraine have been considered. According to the Law of Ukraine «On Grapes and Grape Wine», dated June 16, 2005, viticulture is a set of organizational and technological methods of breeding, cultivation and harvest of grape. Analysis of the requirements of this law and other legal acts allows determining characteristics of viticulture, which significantly affect the specificity of regulation of said activity, namely:

- a) Viticulture is a form of agricultural production and therefore falls under the regime of legal regulation of agricultural production;*
- b) Content of viticulture activities is growing grapes exclusively of specific technical varieties, determined depending on the variety of wine products;*
- c) Viticulture, as a specific type of agricultural activity, should be carried out only in the wine-growing areas and using prospective varieties of grapes;*
- d) Special legal personality of viticulture subjects is fixed in legislation. These subjects must perform specific duties, set out in legislation, and bear specific responsibility in the event of their failure.*

According to requirements of the Law of Ukraine «On Grapes and Grape Wine», any agricultural commodity producers, irrespective of ownership forms and organizational-legal forms of activity, can become subjects of viticulture. Business entity must have vineyard on the property right or lease right as the main condition for activities in the field of viticulture. Ukrainian legislation acknowledges vineyards as industrial plantations of grapes for winemaking at area over 0.5 hectare. Grape plantings of technical and table varieties of grapes at the farms of all types of property are subject to registration by the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Now Ukraine has no inventory of vineyards with the identification of each land parcel and the determination of its geodetic coordinates.

The Law of Ukraine «On Grapes and Grape Wine» establishes the duty of subjects of viticulture to plant vineyards for wine only in the wine-growing areas. Agricultural

legislation provides that zone of viticulture and wine-growing areas should be defined. Zone of viticulture is geographical territory of Ukraine, which has suitable agro-ecological conditions for grapes breeding. Today Ukrainian regulations do not determine zones of viticulture and wine-growing areas that complicates the implementation of the abovementioned obligations of viticulture subjects.

Subjects of viticulture are obliged to plant vineyards using zoned or perspective varieties of grapes according to the project, which must be approved by the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Zoned varieties of grapes are defined in the legislation as defined for a particular zone of viticulture varieties of grapes that provide the greatest economic efficiency of viticulture and winemaking in this area and are included in State Register of varieties of plants, suitable for dissemination in Ukraine.

The Law of Ukraine «On Grapes and Grape Wine» implies state census of vineyards at least once in 10 years. However, the procedure of this census is not legally defined yet.

The feature of legal regulation of viticulture in Ukraine is a specific legal responsibility. It is fixed in Art. 15 of the Law of Ukraine «On Grapes and Grape Wine». This responsibility involves the possibility of applying to the guilty subjects of viticulture (legal entities and individuals-entrepreneurs) the economic legal responsibility. Such responsibility includes administrative economic sanctions for the following: a) laying the new or renovation of existing industrial plantations of grape varieties, which are not zoned, through public funding; b) thinning of vineyards, planted for funds of the State Budget.

Thus, Ukraine has a significant number of legal acts in the field of viticulture, but their efficiency is low. Reasons for this are significant legal defects, including gaps, and instability of legislation in the field of institutional and functional providing of viticulture and its state support. One of the conditions to improve the efficiency of viticulture legal regulation in Ukraine is to minimize mentioned legal defects, taking into consideration the necessity of economic activities deregulation and adaptation of national agricultural legislation with EU requirements.

Key words: grape, viticulture, grape production, subject of viticulture, legal defects, minimization of legal defects.

Стаття надійшла до друку 30 серпня 2016 р.